

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 17 stycznia 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Zbigniew Kapiński (przewodniczący)

SSN Małgorzata Bednarek

SSN Paweł Kołodziejcki

SSN Marek Motuk

SSN Adam Roch

SSN Ryszard Witkowski

SSN Igor Zgoliński (sprawozdawca)

Protokolant Weronika Woźniak

przy udziale prokuratora Prokuratury Regionalnej w Katowicach del. do Prokuratury Krajowej – Krzysztofa Urgacza

po rozpoznaniu w Izbie Karnej na posiedzeniu

w dniu 17 stycznia 2024 r.,

wniosku Prezesa Sądu Najwyższego kier. pracą Izby Karnej z dnia 26 maja 2023 r. (K. Prez. [...]) przekazanego na podstawie art. 83 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 154) o rozstrzygnięcie przez skład siedmiu sędziów Sądu Najwyższego rozbieżności w wykładni prawa, występujących w orzecznictwie w zakresie dotyczącym następującego zagadnienia prawnego:

„Czy sformułowanie „w kwestiach nieuregulowanych”, zawarte w art. 558 k.p.k., pozwala na stosowanie art. 44² k.p.c. w sprawach prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, a także w sprawach prowadzonych na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego

bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2021r., poz. 1693) – w związku z jej art. 8 ust. 3?”

podjął uchwałę:

sformułowanie „w kwestiach nieuregulowanych”, zawarte w art. 558 k.p.k., pozwala na stosowanie art. 44² k.p.c. w sprawach prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, a także w sprawach prowadzonych na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 1693) – w związku z jej art. 8 ust. 3.

UZASADNIENIE

W dniu 26 maja 2023 r. Prezes Sądu Najwyższego kierujący pracą Izby Karnej działając na podstawie art. 83 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz. U. z 2021 r., poz. 154; dalej uSN) w związku z ujawnionymi rozbieżnościami w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych w wykładni prawa wniósł o rozstrzygnięcie przez skład siedmiu sędziów Sądu Najwyższego zagadnienia prawnego:

„Czy sformułowanie <<w kwestiach nieuregulowanych>>, zawarte w art. 558 k.p.k., pozwala na stosowanie art. 44² k.p.c. w sprawach prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, a także w sprawach prowadzonych na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz.U. z 2021 r., poz. 1693) - w związku z jej art. 8 ust. 3?”

W uzasadnieniu swego wystąpienia Prezes Sądu Najwyższego wskazał, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych egzystują rozbieżności w zakresie dopuszczalności stosowania art. 44² k.p.c. w sprawach o odszkodowanie lub zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, tymczasowe

aresztowanie lub zatrzymanie prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego oraz ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2021, poz. 1693 t.j.; zwana dalej: ustawą lutową). Powołał się na pięć orzeczeń Sądu Najwyższego, przedstawiających zasadniczo dwa odmienne stanowiska w zakresie stosowania art. 44² k.p.c. na gruncie postępowania toczącego się w trybie art. 558 k.p.k. oraz art. 8 ust. 3 ustawy lutowej.

Według pierwszego prezentowanego w nich poglądu przyjęto, że w omawianej kwestii nie ma zastosowania art. 44² k.p.c., lecz art. 37 k.p.k. (postanowienia Sądu Najwyższego z dnia: 7 września 2022 r., II KO 83/22; 10 stycznia 2023 r., II KO 117/22; 31 stycznia 2023 r., II KO 10/23; 21 lutego 2023 r., II KO 3/23). Według drugiego, którego egzemplifikacją jest postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2022 r., II KO 90/22, względy prawne i aksjologiczne leżące u podstaw art. 44² k.p.c., w szczególności postrzeganie sądu jako organu bezstronnego, przemawiają za jego stosowaniem w postępowaniu karnym. W dalszej części uzasadnienia wniosku Prezes Sądu Najwyższego powołał się na kilkadziesiąt orzeczeń Sądów Apelacyjnych w Gdańsku, Łodzi, Warszawie, Szczecinie, Katowicach oraz we Wrocławiu, z których również wynika analogiczna, rozbieżna, ocena dopuszczalności stosowania art. 44² k.p.c. na tle postępowań prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego oraz w sprawach prowadzonych na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2021 r., poz. 1693).

Zdaniem Prezesa Sądu Najwyższego rozstrzygnięcie rozbieżności zaistniałej w orzecznictwie Izby Karnej Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w wykładni prawa jest konieczne dla zapewnienia jednolitej praktyki orzeczniczej sądów karnych w sprawach uregulowanych przepisami Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, która ma istotne znaczenie dla prawidłowej realizacji konstytucyjnego i konwencyjnego prawa do sądu, zwłaszcza w zakresie wymogu bezstronności.

W nawiązaniu do wniosku Prezesa Sądu Najwyższego o rozstrzygnięcie rozbieżności w orzecznictwie prokurator Prokuratury Krajowej pismem z dnia 18 lipca 2023 r. przedstawił wniosek o podjęcie przez Sąd Najwyższy uchwały o następującej treści:

„Sformułowanie <<w kwestiach nieuregulowanych>>, zawarte art. 558 k.p.k., pozwala na stosowanie art. 44² k.p.c. w sprawach prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego oraz w sprawach prowadzonych na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1693).”

**Sąd Najwyższy rozpoznając przedstawione zagadnienie prawne zważył,
co następuje:**

Wniosek Prezesa Sądu Najwyższego kierującego pracą Izby Karnej o rozstrzygnięcie przez skład siedmiu sędziów Sądu Najwyższego zaprezentowanego zagadnienia prawnego niewątpliwie spełnia warunki określone w art. 83 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym. Zgodnie z treścią tego przepisu, jeżeli w orzecznictwie sądów powszechnych, sądów wojskowych lub Sądu Najwyższego ujawnią się rozbieżności w wykładni przepisów prawa będących podstawą ich orzekania, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego lub Prezes Sądu Najwyższego może, w celu zapewnienia jednolitości orzecznictwa, przedstawić wniosek o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego Sądowi Najwyższemu w składzie 7 sędziów lub innym odpowiednim składzie. Przedstawiona przez Prezesa Sądu Najwyższego we wniosku argumentacja w sposób oczywisty uzasadnia przyjęcie tezy, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych wystąpiły rozbieżności, skutkujące odmiennymi stanowiskami w kwestii dopuszczalności stosowania art. 44² k.p.c. w sprawach prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, jak również w sprawach prowadzonych na podstawie art. 8 ust. 3 ustawy lutowej. Zarysowane rozbieżności są doniosłe i, co warto zauważyć, nie wynikają jedynie z samego odmiennego stosowania prawa,

lecz z jego odmiennej wykładni. Powyższe przemawia zatem wprost za podjęciem uchwały w trybie art. 83 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym.

Przedstawienie stanowiska merytorycznego rozpocząć trzeba od skonstatowania, iż analizowane zagadnienie posiada swoje głębokie umocowanie konstytucyjne, które jasno wskazuje na samą rangę zagadnienia będącego przedmiotem uchwały. Aspekt dopuszczalności stosowania art. 44² k.p.c., kreującego obowiązek przekazania sprawy innemu sądowi równorzędnemu jeśli stroną postępowania jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest m. in. sąd właściwy do rozpoznania sprawy, w sprawach prowadzonych na podstawie Kodeksu postępowania karnego nieodzownie i bezpośrednio łączy się z kwestiami takimi, jak właściwość sądów oraz ich bezstronność. Z treści art. 45 ust. 1 Konstytucji RP wynika, iż każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Wyrażona tu zasada prawa do sądu koreluje wyraźnie z uprawnieniem obywateli do dochodzenia własnych praw przed "w ł a ś c i w y m, niezależnym, b e z s t r o n n y m i niezawisłym sądem". Organ sądowy, rozpatrując każdą sprawę (abstrahując w tym miejscu od analizy spornego zagadnienia „sprawy sądowej”) powinien posiadać wszystkie wymienione atrybuty (por. W. Skrzydło, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, LEX/el. 2013). Niewłaściwa interpretacja zakresu ustawowego odesłania, zawartego w Kodeksie postępowania karnego (art. 558 k.p.k.) do stosowania – w zakresie nieuregulowanym – norm zawartych w Kodeksie postępowania cywilnego, może zatem w skrajnych przypadkach wyraźnie godzić w standard konstytucyjny.

Bezstronność sądu, która nota bene legła u podstaw wprowadzenia art. 44² k.p.c. do porządku prawnego, stanowi swoiste dopełnienie pojęć „niezależności” i „niezawisłości”. Chodzi o to, by sąd nawet w sposób potencjalny nie sprzyjał jakimkolwiek podmiotowi podsądnemu. Jest to niezmiernie ważne w tych przypadkach, gdy jeden z subiektów pozostaje w szczególny sposób powiązany z sądem, albowiem również działa w imieniu Państwa Polskiego (Skarbu Państwa). Trafnie w doktrynie wskazuje się, że „organ zależny co do treści swojego funkcjonowania – działający poprzez osoby poddane zależności służbowej oraz

zobligowany do preferowania interesów któregoś z występujących wobec niego podmiotów – nie mieściłby się w treści pojęcia „sądu” w przyjętym w naszej kulturze prawnej znaczeniu” (P. Sarnecki, Komentarz do art. 45 Konstytucji RP [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, LEX/el. 2016). Zauważyć przy tym wypada, że walor bezstronności posiada dwa oblicza, wewnętrzne i zewnętrzne. Wewnętrzne obejmuje subiektywne poczucie osób będących członkami składów orzekających co do własnej bezstronności. Równie istotna jest jednakże bezstronność w odbiorze zewnętrznym. To oblicze bezstronności oparte być powinno na zobiektywizowanych przesłankach, niezbędnych w kontekście analizy sprowadzającej się do oceny sytuacji dokonywanej przez obserwatorów postępowania karnego. Zagadnienie będące przedmiotem uchwały posiada silne konotacje właśnie z zewnętrznym aspektem bezstronności.

Materia właściwości sądu została doprecyzowana w treści art. 176 ust. 2 ustawy zasadniczej, który przewiduje, że ustrój i właściwość sądów oraz postępowanie przed sądami określają ustawy. Taka regulacja konstytucyjna świadczy o dużej doniosłości tej instytucji w relacji do praw jednostki. Nakazuje to w efekcie każdorazowo przyjąć określony standard, przejawiający się w tym, by regulacje systemowe nie posiadały na tej płaszczyźnie jakichkolwiek niedopowiedzeń i co do zasady były pozbawione obszarów niedookreślonych w kształtowaniu właściwości sądu.

W świetle treści art. 176 ust. 2 Konstytucji RP wskazać należy, że w ujęciu karnoprocesowym do kwestii właściwości sądu w zakresie spraw o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie nawiązuje art. 554 § 1 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem: „Żądanie odszkodowania należy zgłosić w sądzie okręgowym, w którego okręgu wydano orzeczenie w pierwszej instancji, a w wypadku określonym w art. 552 § 4 - w sądzie okręgowym właściwym ze względu na miejsce, w którym nastąpiło zwolnienie tymczasowo aresztowanego lub zwolnienie zatrzymanego.” Na gruncie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2021 r., poz. 1693) przepisem tym jest art. 8 ust. 3. Wedle jego treści w postępowaniach o

odszkodowanie i zadośćuczynienie znajdują odpowiednie zastosowanie przepisy rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, z wyjątkiem art. 554 § 2a i 2b oraz art. 555. Ustawa lutowa odsyła zatem do odpowiedniego stosowania norm k.p.k., co nie zamyka per se możliwości stosowania odesłania o charakterze stanowczym i zarazem bezpośrednim, zawartego w art. 558 k.p.k. Założenie to zyskuje na znaczeniu, jeśli zważy się, iż przepis art. 558 k.p.k. dopuszcza stosowanie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego t y l k o w kwestiach nieuregulowanych w ustawie karnoprocesowej. Jest to zatem odesłanie relatywnie wąskie. Z jednej strony dotyczy wyłącznie obszarów nieposiadających stosownej regulacji w k.p.k. Z drugiej strony nakazuje stosowanie przepisów k.p.c. wprost, a nie mutatis mutandis. Nie jest zatem dopuszczalna w tym mechanizmie jakakolwiek czynność adaptacyjna, dostosowująca brzmienie przepisów ustawy cywilnoprawnej do specyfiki postępowań karnych.

Odnótowania wymaga w tym miejscu i to, iż przed Trybunałem Konstytucyjnym (Ts 175/18) zawisłe jest postępowanie mające za przedmiot m. in. to, czy art. 558 k.p.k. w części, w której nie zawiera wskazania zakresu spraw, dla których następuje odesłanie do przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2019 r. poz. 1460, ze zm.; dalej: k.p.c.) oraz nie wskazuje jednoznacznie na przepisy prawne, do których się odsyła pozostaje zgodne z art. 2, art. 21 ust. 1, art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1, art. 64 ust. 1 i 2, art. 77 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Prowadzone jest ono w kontekście analizy, czy art. 17 § 1 pkt 5 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2017 r. poz. 1904, z późn. zm.) w zakresie, w jakim stanowi przesłankę umorzenia postępowania w przypadku spraw o roszczenia majątkowe rozpoznawane według przepisów Działu XIII Rozdziału 58 wymienionej ustawy, jest zgodny z art. 64 ust. 1 Konstytucji RP. Aspekt konstytucyjności przepisu art. 558 k.p.k. wykracza jednak poza ramy wniosku Prezesa Sądu Najwyższego.

Podkreślić także trzeba, że art. 554 § 1 k.p.k. *expressis verbis* nie wskazuje sądu właściwego do rozpoznania sprawy, a określa jedynie sąd właściwy do zgłoszenia żądania odszkodowania (jakkolwiek pismo procesowe stanowiące żądanie odszkodowania nie stanowi pozwu, to pełni funkcję do niego analogiczną).

Nie powinno natomiast budzić wątpliwości, że przepis art. 554 § 1 k.p.k. zachowuje standard konstytucyjny w rozumieniu uprzednio wskazanym. Sądem funkcjonalnie właściwym w tym przypadku jest sąd okręgowy. Roszczenie należy każdorazowo zgłosić do tego sądu okręgowego, w którego okręgu wydano implikujące powstanie szkody orzeczenie w pierwszej instancji. Nie ma w tym przypadku znaczenia okoliczność, czy był to sąd rejonowy czy też okręgowy. Podobnie, bez znaczenia pozostaje też treść rozstrzygnięcia sądu odwoławczego. W przypadku dochodzenia odszkodowania z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania właściwy miejscowo pozostaje nadal sąd okręgowy, przy czym będzie nim ten, w którego okręgu nastąpiło zwolnienie tymczasowo aresztowanego lub zatrzymanego (art. 552 § 4 k.p.k.). Nie bez znaczenia jest tu jednakże okoliczność, że art. 554 § 1 k.p.k. nie odnosi się do właściwości miejscowej sądu. Stanowisko, iż przez stosowanie art. 44² k.p.c. dochodzi na naruszenia właściwości miejscowej sądu nie jest więc zasadne. W konsekwencji nie jest też trafne również doszukiwanie się w obliczu stosowania art. art. 44² k.p.c. na gruncie postępowań karnych naruszeń art. 45 Konstytucji RP.

Należy również odnotować pewnego rodzaju koincydencję czasową, gdyż nie jest to bez znaczenia dla prowadzonych rozważań. Otóż art. 554 k.p.k. został zmieniony na podstawie art. 1 pkt 98 a) ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1964). W obecnym brzmieniu obowiązuje od dnia 5 października 2019 r. Na podstawie wymienionej nowelizacji przepis de facto uległ uszczegółowieniu, gdyż dodane zostały dwie kolejne jednostki redakcyjne - § 2a oraz 2b, o treści następującej:

„§ 2a. Stronami w postępowaniu są: wnioskodawca, prokurator oraz Skarb Państwa.

§ 2b. Organem reprezentującym Skarb Państwa jest:

1) prezes sądu, w którym wydano ostateczne orzeczenie kończące postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności karnej, stosowania środka zapobiegawczego, środka zabezpieczającego lub zatrzymania, albo

2) prezes sądu pierwszej instancji, w którym wydano zmienione orzeczenie - jeżeli orzeczeniem, o którym mowa w pkt 1, zmieniono orzeczenie sądu pierwszej instancji i zastosowano środek, w związku z którym nie przysługuje odszkodowanie w myśl niniejszego rozdziału, albo

3) organ, który dokonał zatrzymania - jeżeli sąd uwzględnił zażalenie na zatrzymanie albo jeżeli sąd nie rozpoznawał zażalenia na zatrzymanie.”

Projektodawca w uzasadnieniu do projektu tej ustawy wskazał: „Proponuje się przywrócenie w postępowaniu odszkodowawczym udziału w charakterze strony organu reprezentującego Skarb Państwa. Rolą tego organu jest dbanie o zabezpieczenie interesów majątkowych Skarbu Państwa, podczas gdy zadaniem prokuratora jest reprezentowanie interesu społecznego w kształtowaniu sprawiedliwego i trafnego rozstrzygnięcia. W przeciwieństwie jednak do regulacji obowiązujących w latach 2015–2016 projektowane regulacje wyraźnie wskazują, który organ w danej sytuacji procesowej jest uprawniony i zobowiązany do reprezentowania Skarbu Państwa.” (uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, VIII kadencja Sejmu RP, druk nr 3251, s. 72, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/A617BC771FDAE095C12583AC004875E9/%24File/3251.pdf>).

W wyniku wprowadzenia tych przepisów do porządku prawnego może więc na gruncie tzw. spraw odszkodowawczych dochodzić do sytuacji, w których sądem, gdzie zgłoszono wniosek o odszkodowanie, a na ogół będącym in praxi sądem właściwym do rozstrzygania spraw w trybie przepisów zawartych w Rozdziale 58. Kodeksu postępowania karnego, stanie się sąd w sposób istotny związany z roszczeniem, zaś stroną takiego postępowania prezes tegoż sądu. Taki stan rzeczy z pewnością może wywołać w odbiorze społecznym wątpliwości dotyczące zachowania jednego z rudymenarnych standardów, jakim jest prawo do bezstronnego sądu. Na tym tle nie ma przesądzającego znaczenia argument, który można napotkać w orzecznictwie (vide postanowienie SN z 24 maja 2023 r. II Ko 50/23), że to nie sąd zobowiązany będzie do zapłaty odszkodowania i zadośćuczynienia, a będzie to Skarb Państwa. To właśnie ten sąd, który prowadzi postępowanie jest bowiem statio fisci Skarbu Państwa w procesie

odszkodowawczym. Sądem tym kieruje administracyjnie prezes sądu, który z kolei jest w tymże postępowaniu podsądnym, gdyż ma status strony tego postępowania. Ma on natomiast bez wątpienia stać na straży interesów finansowych jednostki, którą reprezentuje. Interesy procesowe wnioskodawcy i prezesa sądu są interesami zwykle przeciwstawnymi, co wzmaga wątpliwości w zakresie bezstronności sądu, na czele którego prezes ten stoi, a który jednocześnie sprawę rozstrzyga. Co więcej, to decyzje tego sądu stały się najczęściej podstawą roszczenia.

Niejako w sukurs tym sytuacjom wychodzi natomiast norma zawarta w art. 44² k.p.c. Rozwiązanie przyjęte w cywilnej ustawie proceduralnej przewiduje, że:

„Jeżeli stroną jest Skarb Państwa, a państwową jednostką organizacyjną, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, jest sąd:

- 1) właściwy do rozpoznania sprawy - sąd ten z urzędu przedstawia akta sprawy sądowi nad nim przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym;
- 2) przełożony nad sądem właściwym do rozpoznania sprawy - sąd właściwy do rozpoznania sprawy z urzędu przedstawia akta sprawy temu sądowi przełożonemu, który przekazuje sprawę innemu sądowi równorzędnemu z sądem przedstawiającym, mającemu siedzibę poza obszarem właściwości sądu przekazującego.”

Przepis art. 44² k.p.c. został z kolei wprowadzony do porządku prawnego na podstawie art. 1 pkt 14 ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469), a więc w czasie nieodległym od zmiany treści art. 554 § 1 k.p.k. W projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (zob. VIII kadencja Sejmu RP, druk nr 3137, s. 5, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/24File/3137.pdf>) był zawarty w jednostce redakcyjnej art. 45² k.p.c., lecz posiadał identyczne brzmienie, co obecnie. W uzasadnieniu tego projektu podniesiono: „Konkretyzacją zasady, że sąd nie powinien rozpoznawać sprawy, której charakter a limine stawia w wątpliwym świetle jego bezstronność, są dwie inne regulacje.

Pierwsza, polegająca na obligatoryjnym rozpoznaniu sprawy przez inny sąd w przypadku wyłączenia sędziego (proj. art. 48¹), została omówiona przy przepisach o wyłączeniu sędziego. Druga polega na analogicznym <<przekazaniu sprawy>> w sytuacji, gdy sąd ogólnie właściwy miałby rozpoznać sprawę, w której stroną jest on sam albo sąd nad nim przełożony. Jest to legalizacja i usprawnienie dotychczasowej praktyki, w której ten sam efekt był osiąganym w drodze zebrania oświadczeń o wyłączeniu od wszystkich sędziów danego sądu. Odpowiednią regulację zawiera proj. art. 45².” (zob. VIII kadencja Sejmu RP, druk nr 3137, s. 137, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf>).

W postępowaniu cywilnym analizowana regulacja ściśle łączy się więc z prawem (standardem) sądu bezstronnego, co implikuje zmianę właściwości sądu. Trzeba uznać, że zdaniem projektodawcy celem wprowadzenia owej regulacji była dążność do uniknięcia rozpoznania sprawy przez sąd – właściwy na zasadach ogólnych – wobec którego istniałyby wątpliwości względem jego bezstronności. Wzbudzenie wątpliwości w tym wymiarze miałyby nastąpić wówczas, gdyby sąd rozpoznający sprawę jednocześnie pełnił w tej samej sprawie funkcję *stationis fisci* Skarbu Państwa, będącego stroną. Analogicznie projektodawca ocenił sytuację sądu przełożonego, tj. sądu judykacyjnie nadrzędnego. Dlatego zdecydował się na takie ukształtowanie przepisów, aby w omawianych sytuacjach unikać potencjalnego konfliktu interesów. To gwarantować ma rozpoznawanie sprawy przez ten sąd, którego działania orzecznicze nie wiązałyby się z zagrożeniem zasady bezstronności [zob. T. Ereciński (red.), uwagi do art. 44² k.p.c., teza 1., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1-124, wyd. VI, WKP 2023; O. Piaskowska (red.), uwagi do art. 44² k.p.c., teza 1., Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany, Lex/el. 2023; M. Manowska (red.), uwagi do art. 44² k.p.c., teza 1. i 2., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1-477(16), Lex/el. 2022; T. Wiśniewski (red.), uwagi do art. 44² k.p.c., teza 1., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366, WKP 2021; T. Zembrzusiński (red.), uwagi do art. 44² k.p.c., teza 1 – 3, Kodeks postępowania

cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian, WKP 2020].

Artykuł 44² k.p.c. niewątpliwie stanowi emanację określonej w art. 45 Konstytucji RP zasady bezstronności sądu. Stanowi przejaw wzmocnienia zasady bezstronności sądu, przesuwając niejako na dalszy plan jego właściwość. To postrzeganie omawianego zagadnienia wyraźnie wpisuje się w potrzebę dążności do takiego ukształtowania zewnętrznego obrazu wymiaru sprawiedliwości, który tworzy w społeczeństwie przekonanie, że sąd jest bezstronny. Ów stan rzeczy niekiedy jest możliwy do osiągnięcia tylko kosztem określonych odstępstw od ogólnych zasad związanych z właściwością sądów. Oznacza to, że zasada bezstronności sądu jest dominująca nad zasada właściwości sądu. Pozostawienie sprawy do rozpoznania bez zastosowania art. 44² k.p.c. wówczas, gdy reprezentantem Skarbu Państwa jest prezes tego samego sądu, przed którym toczy się postępowanie o odszkodowanie, może faktycznie powodować uzasadnioną obawę co do bezstronności sądu w aspekcie zewnętrznym. Unormowanie zawarte w art. 44² k.p.c. ma stąd charakter bezwzględny, co oznacza, że w wypadku wystąpienia przesłanek w nim określonych sąd jest obowiązany do określonego w nim działania. Wskazuje na to bezpośrednio treść przepisu, w którym użyto słów „przedstawia” i „przekazuje”. Przepis nie pozostawia na tym polu sądowi właściwemu żadnej swobody co do realizacji jego dyspozycji. W wypadku spełnienia kryteriów określonych w art. 44² k.p.c. właściwe organy procesowe są zobowiązane do działania w nim przewidzianego (tak np. M. Manowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1-477(16), Lex/el. 2022, uwagi do art. 44² k.p.c., teza 6–8).

Należy również zwrócić uwagę na inny aspekt, który w istocie pomijany jest w tych stanowiskach, które negują dopuszczalność zastosowania przepisu art. 44² k.p.c. na gruncie procedury karnej. Ustawodawca wyraźnie wszakże rozgraniczył wskazany przepis od normy zawartej w art. 44¹ k.p.c. W tym z kolei przepisie uregulowano przekazanie sprawy innemu sądowi przez Sąd Najwyższy, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości. To unormowanie jest analogiczne względem art. 37 k.p.k. (zob. VIII kadencja Sejmu RP, druk nr 3137, s. 137, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C1258384003CD40A/>

%24File/3137-uzas.pdf; zob. nadto posiedzenie Podkomisji stałej do spraw nowelizacji prawa cywilnego z dnia 13 marca 2019 r., prace nad zmianą 13., godz. 12:16–12:19,

https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/transmisja.xsp?documentId=E35BE04BE5594858C12583B5004664FF&symbol=TRANSMISJA_ARCH&info=T). Nie można zatem utożsamiać ze sobą obu tych regulacji prawnych, jak to zwykle czyni się w judykaturze. Ustawodawca zdecydował się wszakże na ich ukształtowanie w oddzielnych jednostkach redakcyjnych, którym nadał odmienną treść. W ten sposób bardzo wyraźnie wyodrębnił sytuację procesową opisaną w art. 44² k.p.c. od sytuacji przewidzianej w art. 44¹ k.p.c. – analogicznej wszakże jak w art. 37 k.p.k. Pomędzy tymi sytuacjami nie sposób więc postawić znaku równości ani wywodzić, że przepis art. 37 k.p.k. rozciąga się znaczeniowo również na sytuację unormowaną w art. 44² k.p.c. Analiza Kodeksu postępowania karnego wyraźnie wskazuje na to, że nie zawarto w nim przepisu stanowiącego bezpośredni odpowiednik art. 44² k.p.c. Istnieje „jedynie” art. 37 k.p.k., który – jak wcześniej wskazano – jest odpowiednikiem art. 44¹ k.p.c., a więc dotyczy odmiennej instytucji prawnej. Instytucja z art. 37 k.p.k. posiada przy tym nie tylko charakter wyjątkowy, lecz i uznaniowy. W art. 37 k.p.k. ustawodawca zdecydował się na pozostawienie organom procesowym tzw. „luzu decyzyjnego”, a więc uznaniowej swobody w ocenie sytuacji. Wydanie rozstrzygnięcia według jest więc uznaniowe, co jest prostą konsekwencją zawarcia w nim zwrotu o charakterze niedookreślonym: „dobro wymiaru sprawiedliwości” (zob. D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, Lex/el. 2023, uwagi do art. 37 k.p.k., teza 1.). Natomiast w art. 44² k.p.c., o czym już wspomniano wcześniej, istnieje jednoznaczny nakaz działania w sytuacji objętej treścią przepisu. Nie ma tu pola do jakiegokolwiek luzu decyzyjnego czy uznaniowości. Przekazanie sprawy, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, na podstawie art. 37 k.p.k., nie może być więc postrzegane w tych samych kategoriach co sytuacja z art. 44² k.p.c.

W konsekwencji po pierwsze nie można uznać, iż art. 37 k.p.k. obejmuje swoim zakresem sytuację z art. 44² k.p.c. Po wtóre, nie ma również podstaw do uznania, że w Kodeksie postępowania karnego istnieje przepis stanowiący odpowiednik art. 44² k.p.c., co miałoby uniemożliwiać skorzystanie na płaszczyźnie

postępowania karnego z uregulowania zawartego w procedurze cywilnej. W związku z tym należy zaaprobować twierdzenie, iż w sprawach prowadzonych na podstawie Rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, poprzez odwołanie zawarte w art. 558 k.p.k., można stosować art. 44² k.p.c. Trzeba przy tym mieć na względzie, że przepis ten, wprowadzający odstępstwo od konstytucyjnej gwarancji rozpoznania sprawy przez właściwy sąd (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) na rzecz realizacji jednej z naczelných gwarancji procesowych - tj. prawa do rozpoznania sprawy przez bezstronny sąd, nie powinien podlegać wykładni rozszerzającej.

Odesłanie zawarte w art. 8 ust. 3 ustawy lutowej do odpowiedniego stosowania przepisów k.p.k. w żaden sposób nie stoi natomiast na przeszkodzie i umożliwia stosowanie art. 44² k.p.c., tym bardziej że w sprawach toczących się w trybie powołanej ustawy mogą wystąpić okoliczności opisane w art. 44² k.p.c. Dodać tu trzeba, że odesłanie z art. 558 k.p.k. do przepisów k.p.c. jest odesłaniem wprost – tylko w kwestiach nieuregulowanych w Kodeksie postępowania karnego, a już nie kolejnym odesłaniem do odpowiedniego stosowania przepisów. Co więcej, przepis ten odsyła w tym konkretnym wypadku do art. 44² k.p.c., stanowiącego normę o charakterze stanowczym, nie pozostawiającym żadnego luzu decyzyjnego.

Mając na uwadze przedstawioną argumentację podjęto uchwałę wskazaną w sentencji.

[PGW]

(r.g.)